

Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina

Migráció – előítélet – idegenellenesség

Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban

MAGYARY
PROGRAM

Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina

Migráció – előítélet – idegenellenesség

Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Budapest, 2014

NKE
Közszolgálati Kiválóság Program

Szerző:

© Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina r. alezredes, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Fenntartói Testület Hivatala, ügyvivő szakértő

Kiadja:

©Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve más adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz és rögzítéshez a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Olvasószerkesztés, tördelés:

Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.

ISBN 978-615-5305-73-3

Tartalom

Bevezetés	7
1. fejezet – Xenofóbia-kutatások.....	11
2. fejezet – Előítélet/idegenellenesség-kutatás a belügyi ágazatban.....	17
2.1. A rendőrségnél végzett kutatás.....	17
2.2. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál végzett kutatás.....	21
2.3. A büntetés-végrehajtási szervezetben folytatott kutatás	26
3. fejezet – Következtetések, összegzés.....	33
Befejezés.....	37
Felhasznált irodalom.....	39
Internetes források.....	39

Bevezetés

„Az előítélet gyermekbetegség, mint a gyermekbénulás vagy a reumás szívbetegség, életre szóló következményekkel, ritkaság, hogy felnőttkorban kapja meg az ember.”¹

A migráció jelensége egyidős az emberiség fejlődéstörténetével, hiszen már a prehisztórikus korban is ismert volt a népvándorlás mint az adott közösség fennmaradásának, megélhetésének kényszere, lehetősége, más területek meghódításának vágya, a természeti katasztrófák elleni menekülés útja. Ernst Georg Ravenstein volt az első, aki a 20. század elején megfogalmazta a modern kori migráció első elméletét, felismerve a *push* and *pull* tényezők alapvető szerepét a népességmozgás kiváltásában (a *push* faktorok a taszítóerőket, a *pull* faktorok a vonzó tényezőket foglalják össze).²

A migrációnak alapvetően két fő típusa létezik: a külső, vagyis az országok közötti, és a belső, vagyis az országban belüli vándorlás. Következménye szempontjából azt kell figyelembe venni, hogy milyen előnyös és hátrányos folyamatokat gerjeszt maga a migráció.

Samuel P. Huntington szerint: „ha a demográfia maga a sorsszerűség, akkor a népmozgás viszont a történelem motorja.”³ Azaz megkerülhetetlen, az emberiség történetével szorosan összefüggő kérdés a migráció, amely az elmúlt évszázadokban hol békésen, hol agresszíven, de folyamatosan zajlott és zajlik napjainkban is. Ezt a folyamatot megakadályozni nem lehet, de ésszerű népesedési és migrációs politikával, hosszú távú koncepciókkal erősíteni lehet az előnyeit és csökkenteni lehet a kockázatokat.

Európában fogy a népesség, és ezzel párhuzamosan előregszik a társadalom, azaz a korfa majdnem minden országban kedvezőtlenül alakul: egyre kevesebb embernek kell egyre több embert eltartania, amely előbb-utóbb a szociális ellátórendszerek összeomlásához vezet. A fejlett világ népessége az elmúlt száz évben a bevándorlással együtt megduplázódott, viszont a kevésbé fejlettek népessége önerőből megnégyszereződött. Ebből következik, hogy a fejlett világ demográfiai tartalékait a kevésbé fejlett világ jelenti, mivel a bevándorlás tűnik egyelőre az egyetlen eszköznek, amely átmenetileg ellensúlyozni tudja a népesség fogyását, és ezen belül is az aktív, munkaképes korosz-

1 SIMON Géza: *Az integráció kudarca*. Népszabadság, 2013. nov. 6.

2 DELFS, Silke: *Ursachen und Formen menschlicher Wanderungsbewegungen in historischer Perspektive*. 1993. 42-45.

3 HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizáció összecsapása és a világrend alakulása*. Európa Kiadó, Bp. 2006. 237.

tály pótlását (2050-ig mintegy 13,5 millió bevándorlónak kellene az Európai Unióba érkeznie).⁴

A hátrányok között elsősorban a biztonságot veszélyeztető tényezőket (terrorizmus, szervezett bűnözés), illetve a szociális és nemzetgazdasági hátrányokat kell megemlíteni, amelyek elsősorban makroszinten érzékelhetők.

A 21. században tehát az egyik legmarkánsabb globalizációs tényező a migráció, amely egyszerre gazdasági-társadalmi-szociális-etnikai-vallási problémákat kiváltó, összetett jelenség, a nemzeti regionális biztonságot fenyegető tényező, de forrása lehet a jólét fenntartásának, a népesség szinten tartásának, a statisztikák javításának, humanitárius megoldásoknak.

Összegezve: nehezen kezelhető, de kezelendő kategória. „A modern mindennapok világában a nemzetközi migráció egyre érezhetőbb jelenség, amellyel a hétköznapokban mind gyakrabban találkozunk. A társadalmi folyamatokhoz mára már szervesen kapcsolódik, mind volumenében, mind ütemében egyre gyorsabban növekszik, a globalizáció nyomán megjelenési módjai és formái fokozatosan átalakulnak.”⁵

A nemzeti sokféleség gazdagíthatja a befogadó országokat, de a befogadó országnak olyan biztonságos környezetet kell kialakítania, ahol tiszteletben tartják a különbségeket, és megvédik a legkiszolgáltatottabbakat a diszkrimináció, a rasszizmus, az antiszemitizmus, az idegengyűlölet (xenofóbia)⁶ és a homofóbia ellen.

Ahhoz, hogy a bevándorlók sikeresen integrálódhassanak, arra is szükség van, hogy a befogadó társadalom ne tanúsítson ellenséges magatartást a „mással” szemben. Vagyis az integráció és annak sikere nemcsak a bevándorlók igyekezetén, hanem a befogadó ország lakosságának nyitottságán is múlik.

A migrációs hullámok azonban a befogadó országokban társadalmi feszültséget okoznak. E feszültség kiváltó okai és megjelenési formái több síkon mozognak. Mindelelőtt a társadalomban, a közvéleményben megjelenő csoportközi előítéletek megjelenéséről beszélhetünk.

„A csoportközi *előítéletek* mindig magukban rejtik az emberek kategoriális hovatartozás szerint megszabott (tehát nem individuális szempontokat alapul vevő) egyenlőtlen megkülönböztetésének esélyét, amelyek megvalósulva az emberi együttélést súlyosan zavaró interakciós jelenségek. Az erőszak, a türelmetlenség, az egyenlőtlen elbánás kiapadhatatlan forrásai lesznek, hol lappangó, hol nyílt konfliktusokba taszítva az emberek nagy csoportjait.”⁷

A bevándorlókkal kapcsolatos konfliktusok leggyakoribb okai — a teljesség igénye nélkül — a következők lehetnek:

4 PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter: *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. HVG-ORAC, Bp. 2008. 34-41.

5 MELEGH Attila: *Globalizáció és migráció*. Korfa, 2002/1.

6 Az Oxford English Dictionary értelmezése szerint: „idegenektől, más országokból jött emberek től való beteges félelem vagy másképp fogalmazva: idegenektől, külföldiektől való irtózás.”

7 CSEPELI György (szerk.): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Bp. 1997. 491.

- * talán a leggyakoribb a kommunikáció félreértése (általánosságban igaz, hogy a konfliktusok nyolcvan százaléka ebből ered); információhiány: a jó döntések meghozatala csak kellő mennyiségű információ birtokában történhet. Ha kezelni akarjuk a konfliktusokat, akkor rendbe kell tenni a kommunikációs rendszert, az információáramlást; nem tudatosult előítéletek: ezek az előítéletek nem tudatosult attitűdöt alakítanak ki, fokozatosan torzítják az információkat, aminek következtében a helyzetre nézve rossz döntések születnek (például az arabokkal kapcsolatban);
- * a konfliktusban részt vevő külföldiek származási, vallási, etnikai hovatartozásából adódó tradicionális írott és íratlan szabályok ismeretének a hiánya;
- * a konfliktusban résztvevők eltérő kulturális értékei, szabályai. Előfordul, hogy az adott népek, népcsoportnak más szabályozó értékei vannak valamire, mint az „öshonos” lakosságnak, és ez okozza a konfliktust;
- * érdekkülönbség: amikor az egyik csak a másik kárára győzhet. Ez sokszor vezet ellentétbe, mert a meglévő konfliktust ebben az esetben győztes-vesztes módon kezelik. Sokkal célravezetőbb lenne ezekben az esetekben a problémamegoldó stratégiát preferálni.⁸

A migrációs mozgásokból adódó, a befogadó országok lakóinál kialakuló előítéletek fontos ellenszere lehet a migránsok beilleszkedését biztosító szociálpolitika, a közoktatás, a sajtó véleményformáló erejének kihasználása.

Tekintettel arra, hogy az országok többsége esetében az oktatásból, a közvélemény formálásából hiányzik a migránsokkal való együttérzésre történő felkészítés, szinte biztosra vehető az előítéleteken alapuló *idegenellenesség* megjelenése, amely a migráció globalizálódásával egyidejűleg egyre inkább közelít az idegengyűlölet fogalmához.

Az *idegengyűlölet* maga olyan érzés, látásmód, amelynek alapjául nem racionális vagy objektív tények, hanem társadalmilag felépített képek (migránskép, pl.: „tutajos menekültek”), elképzelések szolgálnak. Míg Kelet- és Közép-Európában az idegengyűlölet első számú áldozata a helyi kisebbségek, addig Nyugat-Európában főleg a bevándorlók, a menekültek, köztük a kelet-európai országokból érkezők az érintettek.

Bár az idegenektől való félelem morálisan elfogadhatatlan, és ellenkezik mindazzal, ami az emberi jogok kultúráját jelenti, az idegengyűlölet nem törvényellenes, s így jogilag nem is büntethető. Következésképpen az idegengyűlöletnek csak a gyakorlati megjelenési formáit lehet büntetni, amennyiben azokat a törvény büncselekménynek ismeri el (ide tartoznak az olyan, xenofób látásmódon alapuló rejtett vagy fizikai erőszakkal járó cselekmények, mint a rasszista támadások, a munkahelyi megkülönböztetés, szóbeli bántalmazás, etnikai tisztogatás, népirtás stb.).

A mindennapi tapasztalatok azt mutatják, hogy az idegenellenesség és/vagy idegengyűlölet gyakran nem is alaptalan, hiszen a fejlődő országokból érkező bevándorlók

8 TÁJOK Péter: *A rendőri intézkedésekkel szemben támasztott speciális igények egy más aspektusból*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények X. Pécs, 2009. 406-407.

és a fejlett országok lakosai közötti szokások, viselkedések terén igen nagy különbségek lehetnek. A mindennapi, esetleg deviánsnak tűnő magatartáson túl azonban jóval inkább táplálja ezt az érzést, hogy az idegenek részesülnek a közpénzekből, szociális juttatásokból, veszélyeztetve ezzel a hazaiak helyzetét.

Válságos időkben a migrációnak a külső formái a szokásosnál több irritáló tényezőt hordoznak. Irritáló lehet a migránsok váratlanul nagy száma, menekültkénti tömeges megjelenése. Irritálhatja továbbá az alapnépességet, ha a jövevények túlságosan szegények, ha túlságosan nagy a civilizációs, kulturális, vallási különbség az újonnan érkezettek és a régiek között.

1. fejezet – Xenofóbia-kutatások

Nemzetközi és hazai kutatások egyaránt bizonyítják, hogy a migránsokkal szembeni előítéletesség, idegenellenesség vagy idegengyűlölet egyre erőteljesebben van jelen az érintett országokban.

Az idegenekkel/külföldiekkel kapcsolatos külföldi kutatások régióként és államonként eltérő társadalom- és politikatörténeti gyökerekkel rendelkeznek. Talán az eltérő hagyományokból is adódik, hogy máig nincsen egységes nemzetközi *xenológia*, azaz önálló szaktudomány, amely a külföldiek és a fogadó társadalom viszonyát kutatná. Az önálló szaktudományi fejlődés ellen hat az is, hogy a xenos a mozgás a vándorlás által teremődik a társadalmi szerkezetben és diskurzusokban, maga a migráció pedig olyan bonyolult társadalmi jelenség, hogy nehezen határozhatók meg tudományos törvényszerűségei.

1. Ha mégis megkísérelnénk a xenológia kutatási területeinek a csoportosítását, három fő irányt kapnánk:
2. a migrációkutatásokat, amelyek elsősorban a bevándorlással, az állampolgársággal és az integrációval foglalkoznak;
3. rasszizmussal, illetve idegengyűlölettel kapcsolatos kutatások;
4. a társadalmi együttélés kapcsolatos kutatások (asszimiláció, multikulturalizmus, interkulturalizmus, cultural studies, etnicitás).

Mindhárom kutatási terület komoly problémája, hogy vagy maga is részt kell, hogy vegyen a xenos konstruálásában (szociológiai értelemben: a társadalmi rend/struktúra maga teremti meg a felismerhető idegent), vagy maga is etnikai/rassz/származási kategóriákat kell, hogy alkalmazzon.

Az idegenellenesség tényének és működésének magyarázására — igen sok változó hatásának kitéve — nagy számban készültek elemző tanulmányok. Ezek alapján az idegenellenességet magyarázó tények a következőképpen összegezhetők:

- * társadalmi-demográfiai változók (iskolai végzettség, életkor, lakóhely, település típusa és regionális elhelyezkedése, társadalmi státusz és vagyoni helyzet);
- * gazdasági változók;
- * politikai változók;
- * kulturális változók;
- * szubjektív természetű változók;
- * kognitív természetű változók;
- * migrációval kapcsolatos kontextuális változó;
- * média.

Az utóbbi években kezd kialakulni egy európai xenofóbia diskurzus, ami a nemzeti kutatási hagyományokra és véleménycserékre támaszkodik, elsősorban a bevándorlókkal szemben. Ennek a megnyilvánulásai egyrészt a közös európai kutatások, amelye-

ket főleg az Európai Unió finanszíroz, de ide sorolható az a politikai diskurzus is, amely a *Fortress Europe*⁹ kifejezést használja, akár mint elérendő célt, akár el- és megvetendő kimenetelét a létező, egyre inkább összehangolt európai politikának.

A német Friedrich Ebert Alapítvány 2011-ben publikálta annak az összehasonlító felmérésnek az eredményét, amely az Európai Unió nyolc országára terjedt ki. A vizsgálatot a következő országokban végezték: Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország és Portugália. Országoként reprezentatív módon ezer-ezer főt kérdeztek meg. A kutatás feltárta, hogy az Európai Unió kohézióját, tagállamainak szolidaritását, demokratikus fejlődésének távlatait nemcsak az intézményi és gazdasági-szociális krízisjelenségek fenyegetik, hanem az ezekre ráakadó, országoként eltérő mértékű és a dezintegráció irányába ható általános előítéletesség is.

A magyar Political Capital 2012-es — az európai értékvizsgálatra támaszkodó — kutatása szerint az előítéletesség és a jóléti sovinizmus tekintetében az EU-országok közül Lettország a leginkább intoleráns, a harmadik hely Görögországot, viszont a második helyen találjuk Magyarországot.

A magyar lakosság körében mérhető — nemzetközi összehasonlításban is magasnak számító — bevándorlókhoz kapcsolatos idegenellenességre fokozottan igaz, hogy jellemzően nem strukturális, hanem szimbolikus természetű. Nincs ezzel persze egyedül hazánk, hiszen az utóbbi évtizedek nemzetközi migrációval kapcsolatos fejleményei szinte mindenütt a világon megeremítették egy újfajta megközelítés igényét, nevezetesen azt, hogy a migráció többé ne elsősorban közgazdasági, illetve szociológiai problémaként, hanem egyre inkább mint politikai és kommunikációs kérdés kerüljön vizsgálatra. Magyarország példája erre két, egymással szorosan összefüggő okból kifolyólag is kiválóan alkalmas.

Az első ok, hogy nincs jelentős mértékű bevándorlás Magyarországon. A rendszer váltás óta nálunk letelepedett mintegy negyedmillió bevándorló túlnyomó többsége is magyar nemzetiségű, vagyis — az egyébként hazai viszonylatban relatíve jelentős kínai diaszpórát kivéve — nem releváns a máshol oly sokat emlegetett civilizációs-kulturális ellentét. Ebből következően a magyarországi bevándorló-ellenesség szó szerint az egységesen idegen csoportként felfogott bevándorlók ellen irányul, nem pedig a bevándorlók különböző etnikumú csoportjai ellen.

A második ok, hogy Magyarországon éppen a migránsokkal kapcsolatos konkrét napi tapasztalatok és ügyek hiányában a bevándorlással kapcsolatos társadalmi attitűd formálásában kiemelten láthatóvá, érzékelhetővé válnak azok a migrációval kapcsolatos nyilvános diskurzusok, amelyek a vándorlókról élő képet alkotják. Ilyen a közvéleményben megjelenő általános migránsképp, valamint a politikai vitákból és a média közvetítéséből kibontakozó migránsképp.¹⁰

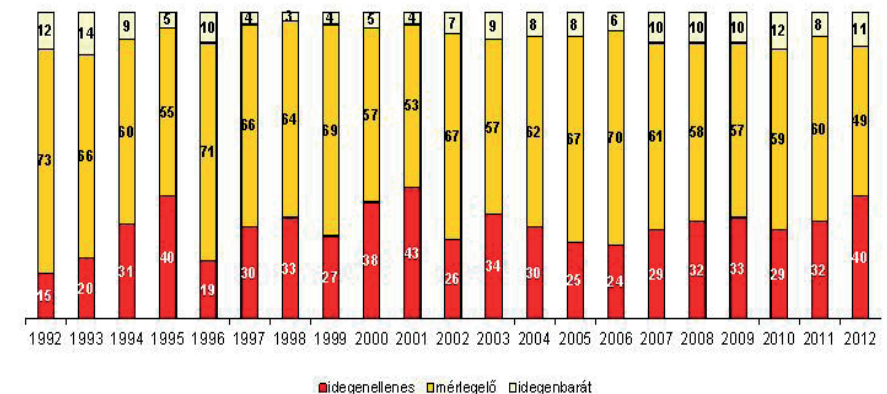
9 A restriktív (megszorító, korlátozó) migrációs politika miatt kapta Európa az *Fortress Europe* = Európai Erőd elnevezést.

10 *Látélet 2008*. Kutatási összefoglaló az előítéletesség és intolerancia hazai helyzetéről. Magyar Antirasszista Alapítvány, 38.

A bevándorlók sikeres integrációjához elengedhetetlen, hogy a befogadó társadalom ne tanúsítson ellenséges magatartást az idegenekkel szemben. A témában végzett hazai kutatások azonban arra engednek következtetni, hogy a magyarok egyre inkább ellenségesek a külföldiekkel szemben.

A felnőtt magyar lakosság évek-évtizedek óta meglehetősen elutasító az idegenekkel szemben. Ezt támasztja alá a TÁRKI¹¹ immár közel 20 éves időszora, amelyben azt kérdezik minden évben, hogy a válaszadók szerint minden menedékkérőt be kell-e engedni az országba, vagy sem. 2011-ben — ahogy az előző öt év mindegyikében — tíz megkérdezettből három (32%) teljesen elutasító volt, azaz ők egyetlen menedékkérőt sem fogadnának be. További hatan (60%) nemzetiség-etnikum szerint mérlegelnének, de legtöbbször valójában nem engedne be senkit, és tízből csak alig egy válaszadó vélekedett úgy, hogy minden menedékkérőt be kell fogadni. A 2012-ben lefolytatott vizsgálat szerint — sajnos — tovább romlott a kép.

Az elmúlt öt évben tapasztalt 29–32% között mozgó aránnyal szemben a felnőtt lakosság 40%-a választotta az idegenellenesnek tekinthető állítást, vagyis, hogy az országba menedékkérőt be ne tehesse a lábát. 2012-ben a megkérdezettek mindössze 11%-a tekinthető idegenbarátnak, ők azok, akik szerint minden menedékkérőt be kell fogadni. A többség, a megkérdezettek 49%-a mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését (e csoport aránya az előző öt évben 60% körül mozgott). (1. ábra)¹²

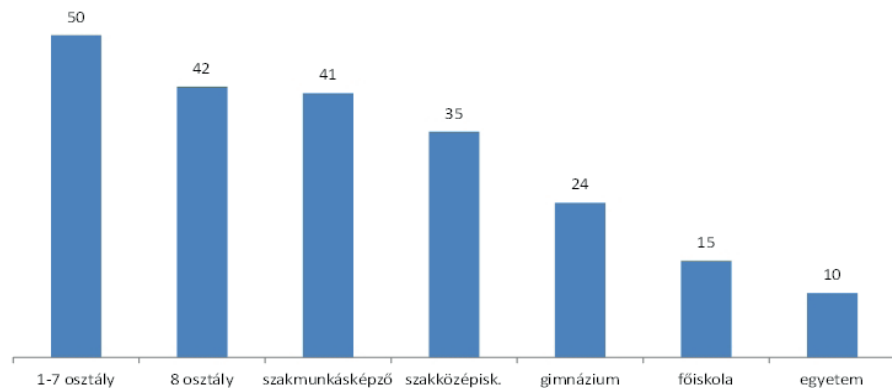
Forrás: TÁRKI Magyar Háztartás Panel 1992-1997, TÁRKI Omnibusz-kutatás 1998-2012

1. ábra: A nyílt idegenellenesek, az idegenbarátok és a mérlegelők aránya 1992 és 2012 között

11 TÁRKI: *Szakupolitikai elemzések, Társadalom- és gazdaságtudományi, Felmérések, Társadalomstatisztika, Adatbányászat* 1985 óta.

12 <http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/16-eve-nem-latott-magas-szinten-az-idegenellenesség-magyarorszagon-375337>, 2012. május 23.

Nem túlzás tehát azt állítani, hogy mára minden negyedik magyar felnőtt nyíltan idegenellenes. Ezt a véleményt azonban a megkérdezettek életkora és iskolai végzettsége külön-külön és együtt is számottevően befolyásolja. A 2011-es felmérés adatai alapján az iskolai végzettség emelkedésével például radikálisan csökken a nyílt idegenellenesek aránya: míg a kevesebb, mint 8 osztályt végzettek fele vélekedik így, addig az egyetemet végzettek tizede. (2. ábra)

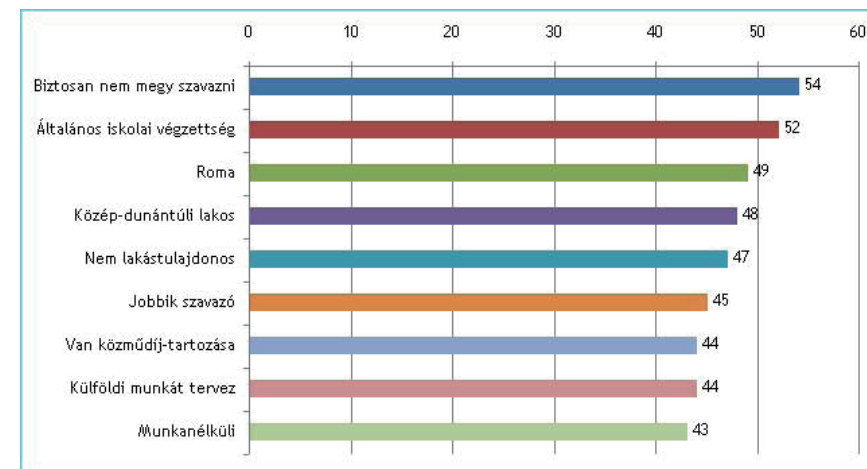

Forrás: TÁRKI az Európai Integrációs Alap finanszírozásával az EIA/2010/3.1.5.3. „Migráns esélyek és tapasztalatok Magyarországon” című kutatás keretében, 2011. április-június

2. ábra: A nyíltan idegenellenesek aránya iskolázottság szerint (százalék)

Az életkor legalább ilyen meghatározó az idegenek befogadása kérdésében: míg a legfiatalabb (18–23 éves) felnőttek negyede utasítja el nyíltan a menedékkérőket, addig a legidősebb (22 éves és idősebb) korcsoportba tartozók közel fele nem fogadna be egyetlen menedékkérőt sem. Ugyanakkor ha az életkornak és az iskolai végzettségnek az idegenellenességre gyakorolt hatását együtt vizsgáljuk, akkor az életkor hatása már nem ennyire egyértelmű.¹³

Ha a 2012-es kutatásnál vizsgáljuk, hogy mely társadalmi csoportok körében magasabb az átlagosnál a nyíltan idegenellenesek aránya, akkor azt találjuk, hogy az átlagosnál (40%) nagyobb idegenellenesség jellemzi a *kívülálló-kiszoruló* társadalmi csoportokat (nem szavaz, külföldi munkát tervez), illetve a *veszteseket* (alacsony iskolai végzettség, munkanélküliség, közüzemi díjhátralék van, a lakástulajdon hiánya), továbbá a romákat (akik mindkét előző csoportba illenek), valamint a Jobbik szavazóit és a közép-dunántúliakat.¹⁴ (3. ábra)

3. ábra: Azon társadalmi csoportok, amelyek körében átlagon felüli a nyílt idegenellenesek aránya (2012, %)

A Corvinus Egyetem átfogó szociológiai kutatása összevetette a bevándorlás motívumrendszerét a magyar társadalom attitűdjével. A vizsgálat tudományos megállapításai mögött felsejlik, hogy Magyarországon úgy tud szárba szökkeni az idegenellenesség, hogy alig vannak idegeneink. Kétezren élnek nálunk, ami a teljes lakosság 2%-a. Ugyanez az Európai Unió más tagállamaiban 4%. A nagy európai országokban közel húszmillió bevándorló telepedett le jogszerűen, s közel tízmillió uniós polgár él más európai uniós tagállamban. Miközben Európában 4–4,5 millió illegális bevándorlóval kell számolni, s évente mintegy félmillió embert tartóztatnak le jogellenes határátlépésért, Magyarországot nem sújtják ilyen mértékben a migrációs hullámok.¹⁵

13 <http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/idegenellenesség-a-magyarok-kozt-az-oktatas-bizonyítottan-segit-363863>, 2012. április 24.

14 <http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516-idegenellenesség.html>, 2012. május 23.

15 <http://nol.hu/velemen/20120331-szeret-nem-szeret>, 2012. április 24.

2. fejezet – Előítélet/idegenellenesség-kutatás a belügyi ágazatban

Amennyiben Magyarországon — úgy is, mint európai uniós tagországban — tenni kívánunk a megkülönböztetés és a hátrányos bánásmód, a diszkrimináció ellen, akkor tisztában kell lennünk azzal, hol és milyen módon keletkeznek és maradnak fenn azok a gondolkodás- és cselekvésmódok, amelyek legitimálják az emberek szemében a megkülönböztetést.

Ebből az alapvetésből kiindulva a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskoláján 2010 őszén megvédett *A magyarországi migráció helyzete, kezelésének feltételei és lehetőségei* című doktori értekezésem keretében — a témában végzett korábbi kutatásokra támaszkodva — magam is végeztem kutatást, amelynek alapvető célja annak megállapítása volt, hogy a rendőrök hogyan viszonyulnak az idegenekhez. Másképp intézkednek-e a különböző országok állampolgárai esetében, más módszerekkel közelítenek-e a külföldiekhez, vannak-e előítéleteik, és ha igen, az miben nyilvánul meg. Mennyire igazak, jellemzőek rájuk is azok az attitűdök, magatartás- és viselkedésmódok, amelyek a civil lakosság körében végzett vizsgálatok alapján a magyarországi népességre jellemzőnek mondhatók. A kutatás során érintettem azt a kérdést is, hogy a rendészeti oktatásban eltöltött idő módosítja-e a képzésben részt vevő hallgatók attitűdjét, hozzáállását. Ha igen, ez a változás pozitív vagy negatív irányban történik-e.

2.1. A rendőrségnél végzett kutatás

A kutatás alapsokasága a rendőrség állományának azon része volt, amely gyakorta kerül kapcsolatba a külföldiekkel, valamint a leendő rendőrök: szakközépiskolai és főiskolai hallgatók. A kutatásban érintett 800 fős mintában a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bevetési Főosztály állománya, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóságnál dolgozó rendőrök, külső és belső megyés határrendészek, járőrök, a Rendőrtiszti Főiskola¹⁶ elsős és végzős hallgatói, az Adyligeti Rendészeti Szakközépiskola tanulói vettek részt. A gyakorlati területen dolgozók bevonása a mintába azért is volt meghatározó, mert ők azok, akik napi rendszerességgel találkoznak idegenekkel, kerülnek kapcsolatba adott esetben külföldiekkel.

16 A cikk megjelenésének időpontjában már Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar.

Az adatfelvétel strukturált, zárt kérdéseket tartalmazó kérdőívvel készült. A koncepció szerint az idegenekhez való viszonyt meghatározzák az intézményi és a személyes összefüggésben kialakuló attitűdök.¹⁷

A kutatás dimenziói a következők voltak:

- * hatalmi attitűdök (hivatali hatalom: 16., 18–20., 26–29. kérdés; többségi hatalom: 31–32. kérdés)
- * szolidaritási attitűdök (30. kérdés)
- * interperszonális attitűdök (33–35. kérdés)
- * befogadó-elutasító attitűdök (12–15., 17., 21–25. kérdés)

A kérdőív első tizenegy kérdése a társadalmi-demográfiai változók meghatározásához ad segítséget (válaszadó neme, életkora, rendőrségnél betöltött szerepe stb.) A további kérdésekben minden esetben azonos idegen népcsoportokkal (kínai, arab, afgán, afrikai, török, „piréz”, koszovói, európai uniós polgár, ukrán) kapcsolatos attitűdök és a hozzájuk való viszonyulás meghatározása történt.

A kutatás reprezentativitását az aktív rendőrök – a minta 56,3 százaléka (440 fő) – életkora, rendfokozata és szolgálati helye adja.

A kérdőívre 763-an válaszoltak. A nemek aránya erősen a férfiak felé tolódik el (77,5 százalék férfi, 22,5 százalék nő). A rendőrség korösszetételéből adódóan a minta csaknem fele (47,3 százalék) huszonöt év alatti, és a harminchat éven felüliek mindösszesen 16,1 százalékot tesznek ki. A válaszadók 94,3 százaléka városban dolgozik, és több, mint a fele Budapesten.

A rendőrök a megélhetést inkább elfogadják migrációs okként, mint a politikai üldözést. A politikai üldözés esetében a megoszlás véletlenszerűnek tűnik: a válaszadók 35,8 százaléka elutasító, 34 százaléka elfogadó, 30,2 százalék pedig bizonytalan. A jobb megélhetés indokánál viszont mintegy 57 százaléka a válaszadóknak elfogadó és csak 21,2 százalék az elutasító. Nagyon érdekes, hogy az iskoláztatás, az egészségügy és a jobb lakásviszonyok kérdései vonatkozásában a válaszok megoszlása véletlenszerű, ami azt jelenti, hogy a megkérdezettek ezeket az okokat nem tartják fontosnak. Vagyis: csak a jobb életéről tudtak igazán véleményt formálni. A nemi, életkori, település és a végzettség szerinti bontásban is ugyanez az arány.

A befogadási hajlandóság szelektív, az itt vizsgált három kategória (határon túli magyar kisebbséghez tartozók, minden rászoruló, minden beilleszkedni kész bevándorló) között jelentős különbség van. A válaszadók a határon túli magyarokat 46,9 százalékban, a beilleszkedni hajlandókat 45,2 százalékban, míg a minden rászorulót 14,3 százalékban fogadnák be. Viszont nincs korreláció ezek között, vagyis a határon túli magyarokat a beilleszkedéstől függetlenül, a beilleszkedni hajlandókat származásuktól függetlenül elfogadják. Amikor konkrétan megnevezett csoportokat kellett elfogadni-

17 A kutatás ebben a tekintetben a Krémer Ferenc által 2004-ben a Rendőrtiszti Főiskolán végzett vizsgálatot követi. A kutatási eredmények kiértékelésében Krémer tanár úr nyújtott segítséget.

elutasítani, kiderül, hogy rendkívül alacsony az elfogadás, pontosabban szinte magától értetődő az elutasítás. Ez alól talán csak az uniós polgárok csoportja jelent kivételt.

A válaszok tehát azt mutatják, hogy a rendőrök szinte senkit sem akarnak befogadni. Még a határon túli magyarok sem érik el náluk az ötven százalékot (47 százalék). A rászorulókat pedig mindösszesen 14,3 százalék fogadná be.

Az adatokból az állapítható meg, hogy a befogadási hajlandóság rendkívül alacsony. Az indexek az egyes kérdésekben szereplő változók átlagai, amelyekben nem szerepelnek az Unió polgáraival kapcsolatos válaszok értékei, mert azok külön csoportot alkotnak, ezért nem is értékelhetők együtt a más országokból és az Uniótól kívülről érkezőkkel kapcsolatos véleményekkel. A külföldiek befogadására és integrálására vonatkozó indexek átlagai, a viszonylag kicsi szórással együtt, elutasítást tükröznek. A legelutasítóbbak a rendőrség aktív állományú tagjai, legkevésbé elutasítók pedig a főiskolai hallgatók.

Bár a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói a legkevésbé elutasítók, jelentős különbség van az első- és a harmadéves hallgatók véleménye között: az elsőévesek sokkal befogadóbbak, mint a harmadévesek. Úgy tűnik, minél közelebb kerülnek a hallgatók a munkába álláshoz, annál inkább hasonlítanak az aktív rendőrökhöz. Ebben valószínűleg szerepet játszik a kognitív diszsonancia, vagyis az a pszichológiai állapot, amikor az egyén elletmondást tapasztal saját attitűdjei, hiedelmei, gondolatai vagy cselekedeti között.

A főiskolai hallgatókat természetesen a rendőrtisztekhez kell hasonlítanunk és nem általában az aktív rendőrökhöz. A frissen végzett tiszteknek még tovább kell *intolerálódnuk* ahhoz, hogy elérjék az aktív tisztek átlagát. Az is látható azonban, hogy a tisztek és a tiszthelyettesek között is különbség van. Ez azt is jelenti, hogy a szakközépiskolásoknak még jelentősen el kell távolodniuk a kezdeti álláspontjuktól, hogy — a vizsgálat szempontját tekintve — átlagos rendőrökké válhassanak.

Ha a befogadási hajlandóságot együttesen, valamennyi csoportra érvényesen vizsgáljuk, akkor azt kapjuk, hogy csak néhány tényező van, amely meghatározza azt. A függő változók mind negatív hatásúak, azaz csökkentik a befogadási hajlandóságot, ha a válaszadó férfi, vagy azt gondolja, hogy a külföldiek nem tartják be a törvényeket, illetve ha szerinte lebecsülik a magyarokat. A legerősebb hatása azonban annak van, ha úgy véli, a bevándorlás árt az országnak.

Ha az uniós polgárokat nem számítjuk, akkor kb. hatvan százalék felett van azok aránya, akik nem hiszik, hogy a külföldiek integrálódnának. A legkevésbé abban hisznek, hogy a nem is létező *pirézek* képesek lennének integrálódni (77 százalék).

Ha megnézzük, milyen kapcsolat áll fenn az integrálódási index és a külföldiekről kialakított vélemények között, akkor látható, hogy mindegyik negatív módon korrelál az integrációs kívánalmakkal. Ez a *külföldiek nem tartják be a törvényeket* és a *külföldiek lebecsülik a magyarokat* változók esetében a legerősebb, amelyek között erős kapcsolat van.

A befogadást tehát feltételezések és hitek befolyásolják. Megfordítva a kérdést, érdemes azt megvizsgálni, mi határozza meg az idegenekről alkotott véleményeket. A mintából a beilleszkedési index kimaradt, hogy ne jöjjön létre tautológia.

Az idegenekről alkotott véleményeket tehát leginkább azok a változók határozzák meg, amelyek a veszélyességükre, az ellenük alkalmazott kényszerre és az ártalmasságukra vonatkoznak. A veszélyesség és az idegenek megítélése között kölcsönhatás van, nem így az ártalmasság esetében. Leginkább azért ítélik az idegeneket veszélyesnek, mert úgy hiszik, kényszeríteni kell őket, és fordítva. Veszélyhit és kényszerhit között szintén kölcsönkapcsolat áll fenn. Úgy tűnik tehát, hogy létezik egy olyan zárt véleményrendszer, amelyben a külföldiek veszélyesek, rossz tulajdonságaik vannak, és kényszert kell alkalmazni velük szemben.

A kérdőív adataiból három véleménycsoport bontható ki. A három faktor együttesen a modellben szereplő változók szórásának 52,9 százalékát magyarázza:

1. faktor: személytelen-elutasító attitűd

Az első faktor azt a véleményt tükrözi, amely általánosított ítéletek alapján utasítja el a külföldiek befogadását. Ez a látens változó 19,4 százalékát magyarázza a modell szórásának. A külföldieket negatív tulajdonságokkal ruházza fel, veszélyesnek, bűnözőnek, agresszívnek mutatva be őket, és károsnak tekinti a bevándorlást.

Azért nevezhetjük ezt a faktort személytelennek, mert az interperszonális kapcsolatokra vonatkozó változók szinte egyáltalán nem korrelálnak vele, viszont még ezek a gyenge korrelációk is negatív előjelűek.

Ez a vélemény rendkívül veszélyes, mert a személyes élményektől függetlenül ítéli meg a bevándorlókat, és ez a jellemzője engedi meg, hogy előítéletnek tekintsük. Látható következménye, hogy a rászoruló külföldieket kevésbé védelmezné, mint a magyarokat. Valamint az is, hogy nem szívesen dolgozna együtt bevándorlókkal.

2. faktor: interperszonális-befogadó attitűd

Ez a faktor közel olyan erős, mint az előző, a modell változóinak 18,1 százalékát magyarázza. A változók faktorra való korrelációjából látható, hogy a legfontosabb sajátossága a bevándorlókkal való személyes kapcsolat elfogadása. Viszont az is jellemző rá, hogy megmarad a magánszférában, azaz nincs kapcsolata a rendőrség és a közsféra működésével, és nem érdekli sem a beilleszkedési hajlandóság, sem pedig a külföldiek általános megítélése.

3. faktor: személytelen-befogadó attitűd

Ez a faktor a modell szórásának 15,4 százalékát magyarázza, tehát alig gyengébb, mint az előzőek. Úgy tekinthető, mint az előző faktor fordítottja. Ez is befogadó, de a személyes viszonyok szerepe jelentéktelen benne, ezért a szolidaritás is gyengébb lesz. Annál erősebb viszont a hivatalos szféra hatása: az, hogy a rendőrségnek a rászoruló külföldieket éppúgy kell védelmeznie, hogy az oktatásnak számukra is éppolyan minőségűnek kell lennie. Az, ami az interperszonális-befogadó attitűdben a személyes kapcsolatokra utalt — a gyerekek egy osztályba járatása, az azonos egészségügyi intézményben nyújtott kezelés —, az itt az intézmény működésére, vagyis a közsféra nyitottságára vonatkozik. Ebben az összefüggésben kell érteni a külföldiek beillesz-

kedésének pozitív megítélését is: inkább rendszerintegrációnak és nem társadalmi integrációnak kell felfogni. Valószínűleg ugyanez lehet a jelentése a 2. faktoron belül is.

A 2. és 3. faktor viszonylag tisztán elválik egymástól, és nem képeznek egy közös faktort. Mindössze néhány ponton kapcsolódnak össze, ám a kapcsolódó változók jelentése eltérő az egyikben és a másikban.

A rendőrség állománya körében végzett kutatásom eredményeiből összességében megállapítható, hogy általánosságban nincs releváns különbség a civil lakosság és a migrációkezelésben közvetlenül résztvevő hivatalos személyek véleménye, beállítódása, a külföldiek/idegenek befogadását, integrálódását megítélő álláspontja között. A kutatásból az a következtetés is levonható, hogy a megkérdezetteknek a képzésben eltöltött idő, a már élesben, a mindennapi munka során a külföldiekkel való közvetlen találkozás módosítja, mégpedig negatív irányban árnyalja a beállítódásukat.

A Magyarországra jellemző bevándorlókkal szembeni előítéletesség, idegenellenesség – nemzetközi összehasonlításban is – kifejezetten magasnak mondható mértéke miatt, illetve a xenofóbia mérséklése érdekében a rendőri állomány körében végzett kutatásomat indokoltnak tartottam kiterjeszteni. 2011-ben a Bevándorlási és Állampolgári Hivatal hatósági ügyintézésel, kényszerintézkedés foganatosításával foglalkozó dolgozói körében folytattam a téma vizsgálatát.

Majd ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjak a belügyi ágazatban dolgozók attitűdrendszeréről, a téma kutatását 2012-ben tovább folytattam a büntetés-végrehajtási szervezet azon állományánál is, akik a külföldiek kiszabott börtönbüntetésének letöltése során találkoznak az idegenekkel.

2.2. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál végzett kutatás

A kutatásban érintett 327 fős mintában a bicskei és a debreceni befogadóállomás munkatársai (26 fő), a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Regionális Igazgatóságának dolgozói (264 fő), és a Központi Igazgatóság állománya (37 fő) vett részt. A gyakorlati területen dolgozók bevonása a mintába azért is volt meghatározó, mert ők azok, akik napi rendszerességgel találkoznak az idegenekkel, kerülnek kapcsolatba adott esetben a külföldiekkel.

A kutatás módszere és a feldolgozás módja — az összehasonlíthatóság érdekében — megegyezett a rendőri állomány körében végzett vizsgálat módszerével (azonos kérdőív) és számítógépes feldolgozásával.

A kérdőív első tizenegy kérdése a társadalmi-demográfiai változók meghatározásához ad segítséget:

- * a válaszadó neme,
- * életkor,
- * családi állapot,
- * lakóhely,
- * munkahely,

- * iskolai végzettség,
- * idegen nyelv ismerete,
- * pályaválasztás okai.

A további kérdésekben (9-34. kérdés) 1-5-ig adható értékeléssel különböző, de minden esetben azonos idegen népcsoportokkal (kínai, arab, afgán, afrikai, török, piréz, koszovói, európai uniós polgár, ukrán) kapcsolatos attitűdök és a hozzájuk való viszonyulás meghatározása történik.

A kutatásban a *befogadási készséget* a következő változócsoporthoz reprezentálják:

1. Milyen mértékben ért egyet azokkal az indokokkal, amelyek miatt a külföldiek elhagyják saját hazájukat?
2. Ön szerint kik kapjanak lehetőséget arra, hogy letelepedjenek Magyarországon?
3. Kit kell befogadnia Magyarországnak? (mindenkit, senkit, attól függ...)
4. Ön szerint be kell-e fogadni a felsorolt csoportokba tartozókat?

A migrációs okokat általában két részre bonthatjuk. Az első csoportba a politikai, származási,¹⁸ vallási, nemzeti és társadalmi okokat sorolhatjuk. Ezeket együttesen immateriális okoknak tekinthetjük. A másik csoportba a materiális okok tartoznak, a jobb megélhetés, az iskoláztatás, az egészségügyi ellátás és a lakásviszonyok. A válaszok megoszlásának típusa alapján a társadalmi csoporthoz tartozást a materiális okokhoz sorolhatnánk, viszont ez egyáltalán nem korrelál a második csoportba tartozó változókkal, ezért helyeztem az immateriális okok csoportjába. A megoszlásokból az is látszik, hogy a materiális okok esetében jóval bizonytalanabbak a válaszadók, bár az elutasítás csak a jobb lakás esetében tér el jelentősen, és lesz összesen 37,9 százalék, ellentétben pl. a jobb megélhetés mindösszesen 16 százalékaival.

A válaszadók nagyobb része a letelepedést legszívesebben mindenki számára lehetővé tenné. A kérdőívben megfogalmazott feltétel azonban nagyon kemény és szűkre szabja az értelmezés lehetőségét, amikor a beilleszkedést azonosítja az asszimilációval. Ezt figyelembe kellett venni az elemzés értékelésénél. Különösen fontossá válik ez akkor, ha azt nézzük, hogy a válaszadók több, mint fele (55,4 százaléka) nem ért egyet azzal, hogy minden rászoruló kapjon lehetőséget a letelepedésre. Megadnák viszont nekik ezt a lehetőséget, ha asszimilálnának, vagyis ha megkülönböztethetetlenekké válnának.

A befogadást a válaszadók többsége feltételekhez köti. A feltételek azonban nem azonosíthatók az asszimilációval, mert a két változó között nincsen korreláció.

Amennyiben a befogadási készséget a lehetséges migránsok csoportjaiként nézzük, akkor a legelső, ami feltűnik, az, hogy a válaszadók a legtöbb esetben bizonytalanok. A második pedig az, hogy az európai uniós polgárokat, valamint az ukránokat leszámítva inkább elutasítóak, vagyis az *egyáltalán nem ért egyet* és a *nem ért egyet* válaszok együttes aránya jelentősen meghaladja a *teljes mértékben egyetért* és az *egyetért* válaszok arányát.

18 A *faji* helyett használom, mert az nemcsak félrevezető, de kulturálisan és politikailag káros is lehet.

Az arabok, az afgánok és az afrikaiak esetében ez az arány eléri vagy meg is haladja a 40 százalékot. A legmagasabb azonban a nem is létező pirézek esetében: 46,7 százalék.

A kérdés az, miért ilyen magas a bizonytalanság, és miért hajlik inkább az elutasítás felé?

A lehetséges determinánsokból képzett indexekkel elvégzett regresszió analízis eredményeként azt kapjuk, hogy négy tényező befolyásolja a migráns csoportok befogadását. Leginkább az befolyásolja a befogadási készséget, hogy a válaszadók feltételezése szerint integrálódnak-e a bevándorlók. Ezt követik a bevándorlás immateriális okai, vagyis az, hogy ebbe a csoportba tartoznak-e a migráció indokai vagy sem. Ez a két index pozitív hatású, azaz annál inkább befogadják a migránsokat a válaszadók, minél inkább elképzelhetőnek tartják az integrálódásukat és minél inkább úgy vélik, immateriális okokból jöttek ide. A veszélyességnek azonban ezzel ellentétes a hatása.

A befogadási készség bizonytalanságát tehát — a fentiekből adódóan — mindenekelőtt az integrálódásba vetett bizalom és a veszélyesség szintje okozza. Mindkettő igen komplex kulturális elem.

A befogadási készség nemek, életkor és iskolai végzettség szerint differenciált.

A kérdőívben használt ötös skálán az átlagok minden esetben a középérték közelében maradtak. Igaz ugyan, hogy a nők tekintetében magasabb értékeket mutatnak, de a különbség csekély, kiváltképp a befogadás tekintetében. A nem magyar bevándorlókkal szemben a férfiak elutasítóbbak, mint a nők.

Az életkor előrehaladtával a migráció immateriális okai mindinkább elfogadhatóaká válnak, míg a materiális okok elfogadottsága csökken. Ugyancsak nő a befogadási készség és csökken a részrehajló, a magyar bevándorlókat preferáló felfogás. Mindehhez járul, hogy az asszimiláció igénylése egyre inkább erősödik, akárcsak a bevándorlók feltétel nélküli elfogadása.

Érdekes, hogy a csak gimnáziumi érettségivel rendelkezők az asszimiláció és az immateriális okok elfogadása kivételével magasabb átlagértékeket mutatnak, mint a főiskolát végzetek. A különböző migráns csoportok befogadása esetében majdnem olyan magas az értékük, mint az egyetem végzetteké. Helyesebb lenne azonban alacsonyabbnak mondani, mert valamennyi végzettségi kategóriában a 3-as érték alatt, azaz az elutasítás tartományában vannak az értékek. Az asszimilációt is a főiskolát és a szakközépiskolát végzetek helyeslik leginkább.

A *hivatali hatalom* a hivatali pozícióval rendelkezők által a célcsoportokhoz helyesnek tartott viszonyulást írja le. Minden hivatali-hatalmi pozícióból meghatározott, az e pozíción kívüli társadalmi helyzettől független kulturális mintázat származik. Ezek a minták attól függően differenciálódnak, hogy a hivatalok szempontjából nézve milyen társadalom-hivatal viszonyt preferálnak, azaz milyen szerepet szánnak a hivataloknak a társadalmi folyamatokban.

A kutatásban a következő kérdések vonatkoztak a hivatali hatalomra: a bevándorlók társadalmi veszélyessége és engedelmeskedésre kényszerítésük, illetve védelmezésük szükségessége. A veszélyességet viszonylag alacsonyra becsülték — átlagértékek 1,8 (EU-polgárok) és 2,8 (arabok) közöttiek. Az európai uniós polgárok és a pirézek

kivételével azonban a válaszadók egyharmada mindegyik csoportnál bizonytalan volt a veszélyesség megítélésében.

Habár a többség bizonytalan, vagy nem tartja társadalmilag veszélyesnek a bevándorlókat, van néhány százalék, akik szerint a bevándorlók veszélyt jelentenek.

Tíz százaléknál kevesebben tartják ártalmasnak a külföldieket. Ez az érték messze az egyes csoportok feltételezett veszélyessége alatt van. Az összefüggéseket nézve azt láthatjuk, hogy a veszélyesség egyaránt korrelál a meghatározatlan ártalmassággal és a bűncelekmények elkövetésével.

A korrelációs mátrix igen érdekes összefüggésekre mutat rá. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a migránsok tulajdonságai a veszélyességükkel és a kényszerítésükkel pozitíve, az integrálódásukkal viszont negatíve korrelálnak. Ez azt jelenti, hogy minél inkább elfogadják a válaszadók azt, hogy a migránsok negatív tulajdonságokkal rendelkeznek, annál inkább látják őket veszélyesnek és integrálódásra alkalmatlannak. A kényszer és a veszély legalább ilyen szorosan összefüggnek.

Közelebről megnézve ezeket az összefüggéseket azt láthatjuk, hogy nem önmagában a negatív ítélet, hanem annak a veszélyességgel való összefüggése a meghatározó. Ugyanakkor nem egyforma a negatív tulajdonságok hatása. Veszélyessé azon tulajdonságok által válnak a migránsok a válaszadók szemében, amelyek dezintegratívak (önzés, senkire nincsenek tekintettel, bűnözés, a törvények be nem tartása, kitúrják a magyarokat a munkából, lenézik a magyarokat). A kényszer szükségességéről vallott felfogás nagyjából követi a veszélyességet. Az is látszik, hogy a negatív tulajdonságok nem a válaszadók és a migránsok közötti konfliktusokból származnak. Az önzés kivételével ugyanis nagyon alacsonyak a változók közötti korrelációs együtthatók. Ennél is érdekesebb, hogy a dezintegratív tulajdonságok sem korrelálnak az integrációs index értékeivel, ami azt jelzi, hogy csak csekély mértékben határozhatják meg a beilleszkedésre vonatkozó feltevést.

Ha megnézzük bevándorló csoportonként a tulajdonságokat, akkor alacsony korrelációs együtthatókat láthatunk. Az önzést jelző változók leginkább az afrikaiaknál és a koszovóiaknál mutatnak összefüggést, de ott is eléggé gyengék. A legerősebb korrelációt a magyarok lebecsülése és a törvények be nem tartása mutatja. Az első a többségi hatalom felé mutat, a második pedig az adott hivatali hatalom specialitását jelzi.

A hivatali hatalom szerkezetének leírásához a modellben figyelembe kell venni a befogadási és integrálódási indexeket is. A faktoranalízis két eltérő megközelítésmódot eredményezett az adott modellben. Az első elutasító, a veszélyességet és a negatív tulajdonságokat hangsúlyozza, és ennek megfelelően utasítja el a befogadást. A másodikban a befogadás és az integrálódás dominál, és ez jelentősen csökkenti a negatív hatások feltételezését. Érdekes viszont, hogy míg az első faktor esetében a hivatal védelmező feladatát jelentős mértékben elutasítják, az a második esetben nem kap jelentőséget.

A *többségi hatalom* a közjavakhoz való hozzáférésre vonatkozó ítéleteket és kulturális mintákat mutatja. Szemlélete szerint a közjavak a többség tulajdonát képezik. Minél szűkebbre szabják a hozzáférési jogokat, annál több teret igényelnek a többségi csoportnak. A hozzáférés módja és a közjavak típusa szerint a jogosultságok elismertsége is különbözik. Az általános jogosultságot könnyebben elfogadják, mint azt, amelyik a

migránsokkal való személyes érintkezést is magában foglalja. Minél nagyobb a kettő közötti különbség, annál elfogadottabb a szegregáció. A külföldiek vagy kisebbségiek azon csoportját azonban, amelyiktől a nem személyes, általános jogosultságot is megtagadják, nem szegregálják, hanem marginalizálják.

Az azonos minőségű oktatást a válaszadók kétharmada elfogadhatónak tekinti, kivéve talán a nem is létező pirézekre vonatkozóan, akiknek az azonos minőségű oktatásra vonatkozó jogát legalább négyszer annyian utasították el, mint a többi csoportét. A helyeslők aránya azonban még így is közel van a többiekéhez.

Azoknak a válaszoknak a megoszlásánál, amelyek valamilyen szintű személyes érintkezést is feltételeznek, mindhárom esetben alacsonyabb az elfogadó válaszok aránya, mint az általános hozzáférést engedélyező esetében, és minél közvetlenebb a viszony, annál elutasítóbbá válnak a válaszadók. Ez leginkább a közös munkavégzés esetében áll fenn. A munka Magyarországon ugyanis a legérzékenyebb a közjavak közül, és ebben a vonatkozásban a legszűkebb a hozzáférési jogosultság.

Az összefüggéseket vizsgálva láthatjuk, hogy a munka és a gyerekek egy osztályba járása erősen korrelál egymással, míg a munka és az azonos minőségű oktatás között jóval gyengébb a korreláció. Ha megnézzük a többségi hatalom és a befogadás indexei közötti korrelációkat, akkor azt láthatjuk, hogy a közjavakhoz való hozzáférés elfogadása együtt jár a migránsok negatív megítélésének, veszélyességének és kényszerítésének elutasításával és integrálódásuk feltételezésével.

Sem a nemek szerinti megoszlás, sem az iskolai végzettség nem okoz jelentős változást a hivatali és a többségi hatalom mintáiban. Megfigyelhetjük azonban ugyanazt, amit a befogadásnál is, a nők elfogadóbbak, toleránsabbak.

A *szolidaritást* — mint a társadalmi elfogadás speciális faktorát — vizsgálva a kérdőívben ennek csupán egyik mutatója szerepel, nevezetesen: a válaszadók elfogadnak-e támogatást a felsorolt csoportoktól, ha szorult helyzetbe kerülnek.

Meglepő, hogy a vizsgálat eddigi változóihoz képest jelentős az elutasítás. A legtöbb esetben a válaszadók egyharmada, de még az EU-polgárok csoportját illetően is ötöde egyáltalán nem fogadna el támogatást. A regresszió analízis azt mutatja, hogy két tényezőtől függ a segítség elfogadása: a befogadási hajlandóságtól és az interperszonális kapcsolatoktól. Vagyis a szolidaritás valamilyen személyes viszonyt fejez ki. Azt jelenti, hogy a támogatás elfogadásával közvetlen kapcsolatba lép az illető a támogatás adójával.

A válaszadók személyes szférája meglehetősen zárt. A házasságkötés és a szolidaritás is inkább elutasító jellegű. Ennek ellenére a szolidaritás csak a személyes kapcsolatok határára található, és ezt inkább házasság-közös munka-gyerekek közös osztályban változók alkotják.

A válaszadók véleménye szerint az idegenellenességről nem a külföldiek tehetnek, a megkérdezettek mindössze 16,4 százaléka feltételezett összefüggést a kettő között. Ez is azt jelenti azonban, hogy a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozói között vannak, akik a külföldiek terhére írják az idegenellenességet. Meglepő módon 52 százalékuk nő, és 74,5 százalékuk 35 évnél fiatalabb.

Az összes többi kérdéskörnél tagadás felé hajlóan voltak bizonytalanok a válaszadók. Kivétel talán a szankciórendszer alkalmasságára vonatkozó kérdés, mert ott eléggé egyér-

telmü az elutasítás (52,8 százalék). A szankciórendszer alkalmasságát a kérdőív változói közül mindössze kettő magyarázza: a befogadási hajlandóság és az iskolai végzettség. Pontosabban: a nagyobb befogadási hajlandóság növeli, a magasabb iskolai végzettség pedig csökkenti a szankciórendszer elfogadását. E két változó azonban mindössze a variancia alig hét százalékát magyarázza, vagyis a szankciórendszerről alkotott vélemény hátterében más, a kérdőívben nem szereplő változók állhatnak.

Ami a külföldiekre kialakult véleményről, az csakis a közvéleményben és a sajtóban megjelenő képpel függ össze: ha az egyikben pozitív, az a másikban is, ha az egyikben megfelel a valóságnak, akkor a másikban is. Nincs azonban összefüggés az adott kép valóságossága és pozitivitása között.

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársainak nagyon jó az önképe. Egyáltalán nem tartják magukat elfogultnak, és igen kevés a bizonytalanok aránya is. Összevetve ezt a hivatali hatalom változóival azt láthatjuk, hogy ott sokkal nagyobb volt a bizonytalanok aránya. Ez a változó csak gyengén korrelál a többivel, és érdekes módon éppen a külföldiek veszélyességével és kényszerítésével korrelál negatíve, pozitíve pedig az együtt dolgozással és a gyerekek közös iskolába járásával. Vagyis akik veszélyesnek tartják a külföldieket, azok inkább gondolják, hogy kollégáik elfogultak, akik pedig szívesen dolgoznának együtt külföldiekkel, azok inkább elfogulatlanok tartják a kollégáikat.

Igen érdekes eredményt kapunk, ha a külföldiekkel szembeni elfogultságot meghatározó változókat vizsgáljuk. A vizsgálatban szereplő változók közül ötnek van hatása az elfogultságra, és ezek együttesen a variancia 36 százalékát magyarázzák. A veszélyesség, a szolidaritás hiánya és az interperszonális kapcsolatok elutasítása erősíti azt a feltevést, hogy a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozói elfogultak. Ebből pedig az következik, hogy az elfogultságot úgy értelmezik, hogy a külföldiek javára elfogultak a Hivatal dolgozói.

2.3. A büntetés-végrehajtási szervezetben folytatott kutatás

A 2012-ben folytatott kutatás 485 fős mintára, 18 büntetés-végrehajtási intézetre, illetve börtönre terjedt ki. A felhasznált módszer és a feldolgozás módja megegyezett a korábbi vizsgálatokéval. A befogadási készséget is a már ismert változócsoporthoz tartozóan vizsgáltam.

Ahogy a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozóinál, itt is különválnak az immateriális és a materiális bevándorlási okok, csak hogy a büntetés-végrehajtás dolgozóinál a preferenciák éppen fordítottak, és ők a materiális indokokat részesítik előnyben. A jobb megélhetés és a gyerekek iskoláztatása dominál. Ebben a tekintetben az adatok a rendőrök gondolkodásával mutatnak rokonságot. Az immateriális indokokat nagymértékben elutasítják a büntetés-végrehajtásban dolgozók, főleg a vallási (elutasítás: 55,7 százalék; elfogadás: 15,6 százalék) és a társadalmi csoporthoz tartozók (elutasítás: 51,5 százalék, elfogadás: 14,3 százalék) nem szimpatikus a számukra.

Ugyancsak eltér a válaszadók véleménye a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalban dolgozókéétól abban a kérdésben, hogy ki kapjon lehetőséget Magyarországon a letelepedésre. Közöttük sokkal erősebb a nacionalizmus, pontosabban erősen megosztottak a magyarok letelepedésének kérdésében. Közel 28 százalékuk egyetért ugyanis azzal, hogy csak a határon túli magyarok kapjanak erre lehetőséget, közel 22 százalékuk pedig egyáltalán nem ért ezzel egyet.

A büntetés-végrehajtásban dolgozók 40 százaléka elutasítja a bevándorlók befogadását, szerintük ugyanis senkit sem kellene befogadnia az országnak. Ez teljesen más attitűdöt mutat, mint amit a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozóinál megfigyelhettünk. Ebben az esetben nincs hasonlóság a rendőrök és a büntetés-végrehajtásban dolgozók véleménye között, sőt az utóbbiak mindkét másik vizsgált csoporttól nagymértékben különböznek, mert a többi szakmában az *attól függ* álláspont az uralkodó.

Az elutasító attitűd dominál akkor is, amikor a külföldiek egyes csoportjait vizsgáljuk. A megkérdezettek valamennyi csoport befogadását igen magas arányban utasítják el, még az európai uniós polgárokat is csak 13 százaléknyan fogadnák be, ám kétszer ennyien vannak (26,2 százalék), akik őket is egyértelműen kirekesztenék. Minden más csoport esetében tíz százalék alatt van azok aránya, akik egyértelműen befogadóak. Leginkább az arabokat és az afgánokat nem akarják befogadni. A letelepedés és a befogadás azonban semmilyen összefüggésben nincs egymással (nincs értékelhető korreláció és még az sem szignifikáns).

Rendkívül érdekes ugyanakkor, hogy a letelepedésre vonatkozó kérdésre adott válaszok a büntetés-végrehajtásban dolgozók és a rendőrök esetében ismételtelen egybeesnek, míg a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai toleránsabbak. A legérzékenyebb kérdés ebben a blokkban az, hogy kapjon-e minden rászoruló letelepedési lehetőséget. A válaszok alapján megállapítható, hogy a különböző szakmákban szinte egyöntetű az elutasítás. Az adatokból is világosan kiolvasható, hogy az asszimilációs igény (csak az kapjon letelepedési lehetőséget, aki kész asszimilálni) mennyire magas az egyes szakmákban, és az is, hogy még az asszimilációs szándék sem elegendő a letelepedéshez. A büntetés-végrehajtásban dolgozók úgy vélik, hogy leginkább senki, még a magyarok se telepedjenek le Magyarországon.

Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők határozzák meg a büntetés-végrehajtásban dolgozók gondolkodásában a befogadást, akkor azt kapjuk, hogy az összetettebb, mint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál. Hasonló abban, hogy szintén az integrálódási index a legmeghatározóbb tényező, és abban is, hogy a modellben szerepelnek az immateriális okok. Eltérő viszont abban, hogy a szolidaritás és az együtt dolgozás indexei is szerepet kapnak, a veszélyesség helyét pedig átveszi a kényszer.

Az adatokból kitűnik, hogy a migráció materiális okait inkább elfogadják, mint az immateriálisokat, ugyanakkor az utóbbiak hatnak pozitíve a befogadásra. Ezek a tényezők mintegy hatvanhárom százalékban magyarázzák a befogadási index variációját.

A nemek szerinti eltérések a szokásos eredményt adják: a férfiak kevésbé toleránsak, mint a nők. Az indexek értékeiben ugyan találunk különbséget, de a struktúrában nem, vagyis a büntetés-végrehajtásban dolgozóknál is ugyanazokat a tényezőket

preferálják a nők, mint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal esetében. Mindkét csoportnál az egyetlen, a férfiak által inkább preferált változó az, hogy csak a magyarok telepedhessenek le az országban.

Az életkor szerinti különbségek sem mutatnak az értékek nagyságán túli különbséget a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, valamint a büntetés-végrehajtás dolgozói között (ez utóbbiak értékei minden esetben alacsonyabbak). Mindkét csoportnál a fiatalabbak preferálják a materiális értékeket és az idősebbek valamivel toleránsabbak. Annyi differencia azonban mégis van, hogy a csoportokra vonatkozó index (kiket kell befogadni) és a *minden rászoruló telepedhessen le* változó esetében a 45 év feletti büntetés-végrehajtásban dolgozók intoleránsabbak, sőt az utóbbi esetben az intolerancia szintje egyre nő az életkorral.

Az iskolai végzettség az előzőeknél nagyobb különbséget mutat. A büntetés-végrehajtásban dolgozóknál egyértelműen nő a tolerancia a képzettséggel, a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál ez nem így van. Viszont a magyarokra vonatkozó kizárólagosság mindkét csoportban inkább az alacsonyabb végzettségűek gondolkodásának sajátossága.

Feltételezhető, hogy a *hivatali hatalom* a büntetés-végrehajtás esetében eltér a rendőrség és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal hatalmi struktúrájától. A Hivatal esetében egy relatíve toleráns, a veszélyességet, kényszert nem preferáló hivatali hatalommal van dolgunk, amely két véleménycsoportba rendeződik. A büntetés-végrehajtásban dolgozók alacsony szintű toleranciája megengedi azt a feltevést, hogy a hivatali hatalom kultúrái is merevebbek és elutasítóbbak.

A veszélyességre adott válaszokban egyfajta bizonytalanság figyelhető meg, hiszen az értékek középre tendálnak (átlag: 2,8), a legtöbb csoportot azonban többen tartják veszélytelennek. Kivételt képeznek az arabok és talán az afgánok. Azt mondhatjuk tehát, hogy számukra a veszélyesség talán kevésbé értelmezhető kategória, mint a rendőrök számára (ahol az átlag 3,1). A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal esetében még kevésbé fontos a veszélyesség (átlag: 2,5).

Érzékenyebb kérdés, hogy ártnak-e a bevándorlók Magyarországnak. Erre a kérdésre a büntetés-végrehajtásban megkérdezettek 42,8 százaléka igennel felelt, még ha nem is egyforma határozottsággal. Összehasonlításként a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozóinak 9,6 százaléka adott pozitív választ. A rendőrök hasonlóképpen gondolkodnak, mint a büntetés-végrehajtásban dolgozók: 42,6 százalékuk szerint ugyanis ártnak Magyarországnak a bevándorlók. A rendőrök és a börtönőrök véleménye kísértetiesen egybevág abban a tekintetben is, hogy vajon több bűncselekményt követnek-e el külföldiek (BV: 23,2 százalék; rendőrök: 24,0 százalék), pontosabban, mindegyik szakmában van egy-egy csoport, amelynek a tagjai így gondolják.

A kényszer alkalmazásáról formált véleményt tekintve a büntetés-végrehajtásban dolgozók a rendőrök és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai között foglalnak helyet. A külföldiek kényszerítésének igénye a rendőrök között a legmagasabb: az index átlaga 3,23, ez az átlag a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál 2,50, a büntetés-végrehajtásban dolgozóknál pedig 2,96.

A másik oldalról nézve ez a védelmezés problémája. Vajon éppúgy kell-e védelmezni a rászoruló bevándorlókat, mint a magyarokat? A büntetés-végrehajtásban dolgozók válaszait elemezve elmondhatjuk, hogy a válaszok átlagai — a másik két szakterülettel összehasonlítva — a legalacsonyabbak (átlag: 3,23). A legmagasabb a védelem igénye a rendőrök esetében (átlag: 3,51), a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál pedig erősen megközelíti ezt az értéket (átlag: 3,43).

Annak ellenére, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozók válaszai negatívabb képet mutatnak, mint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársainak válaszai, a gondolkodás mintázatában nem biztos, hogy éppen olyan nagyok az eltérések, ugyanis a két korrelációs mátrix nagyon hasonló. A büntetés-végrehajtásban dolgozóknál éppúgy együtt járnak a negatív sajátosságok a veszélyesség és a kényszer elfogadásával, mint a Hivatal alkalmazottainál. Az integrálódás elfogadása pedig éppúgy együtt jár a veszélyesség, a kényszer és a negatív tulajdonságok elutasításával, mint amott.

A külföldieknek tulajdonított jellemzők és a hivatali hatalom indexek összefüggéseit vizsgálva két érdekességet figyelhetünk meg. Az egyik, hogy nincsenek különösebben erős (-0,40 alatti) negatív korrelációs együtthatók, a másik, hogy a negatív sajátosságok tulajdonítása milyen szorosan összefügg a veszélyesnek nyilvánítással és az erőszak alkalmazásának elfogadásával. A korrelációs mátrix nagymértékben hasonlatos ahhoz, amit a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozóinál és a rendőröknél láthatunk. Hozzájön még ehhez, hogy a veszélyesség és a védelem mindhárom szakterületen bizonyos mértékig kizárják egymást, vagyis azoknak kevésbé jár a védelem, akiket veszélyesnek tekintenek. Úgy tűnik, hogy ez a rendészeti foglalkozási kultúra egyik sajátossága.

A büntetés-végrehajtásban és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalban dolgozók hivatali kultúrája szintén meglehetősen hasonlatos, mindkét csoportnál két kultúra különíthető el. Az egyik a külföldieket negatív tulajdonsággal rendelkező, veszélyes embereknek látja, akiket nem kell feltétlenül ugyanúgy védelmezni, mint a magyarokat. A másik viszont integrálódni kész, befogadásra érdemes, nem igazán veszélyes embereknek tekinti őket. A rendőrök hivatali kultúrája jelentősen eltér ettől, bár náluk is inkább két kultúra különböztethető meg. Az első rendkívül elutasító, de a második is eltér a büntetés-végrehajtásban dolgozókéétól, mert ugyan a befogadás és az integrálódás dominál benne, de a veszélyesség és a kényszerítés sem negatív értékűek.

A közjavakhoz való hozzáférést informális úton szabályozó *többségi hatalom* meghatározza az elvárásokat, amelyek a társadalomba való beilleszkedés lehetőségeit adják bármely, nem a többséghez tartozó egyén számára, és eldöntik a szegregáció mértékét és módját. Legalábbis a többség által helyesnek vélt és elérni kívánt szegregációét. Természetesen lehetetlen az integráció és a beilleszkedés, ha a többség nem engedi a kisebbségeket a közjavak közelébe.

A büntetés-végrehajtásban dolgozók 20–30 százaléka egyáltalán nem ért egyet azzal, hogy az itt élő külföldiek a magyarokkal azonos minőségű oktatást kapjanak. Ha a pirézeket nem számoljuk, akkor ez az arány 3–5 százalék a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál és 20 százalék a rendőrök esetében.

Ugyanilyen, 20–30 százalékos arányú a büntetés-végrehajtásban dolgozók elutasító véleménye az egészségügyi ellátás esetében. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai 4–10 százalékban, a rendőrök pedig 25–27 százalékban elutasítók.

A gyerekek közös osztályba járását a büntetés-végrehajtásban megkérdezettek közül többen, 30–40 százalékban utasítják el. Ez ugyanis már személyes kapcsolatot is tartalmaz, és az interperszonális viszonyokra a kirekesztő álláspont hívei sokkal érzékenyebbek. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai 6–13 százalékban, a rendőrök pedig 30–36 százalékban elutasítók.

A munka, illetve a munkához jutás a közjavak legérzékenyebb szegmense, azaz a többség ezen a területen érvényesíti leginkább az ön maga számára formált előjogokat. A büntetés-végrehajtásban dolgozók 40–50 százaléka nem szívesen dolgozna együtt külföldiekkel. Leginkább az arabokat, afgánokat és a nem létező pirézeket utasítják el (48,5 százalék; 49,6 százalék és 46,9 százalék). A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál ez az érték 20 százalék, a rendőröknél viszont szintén 40–50 százalékos az elutasítás mértéke. Vagyis a büntetés-végrehajtásban dolgozók és a rendőrök hasonló mértékben tartanak igényt a kisebbség feletti hatalomra, azaz zárják ki a külföldieket a közjavak használatából.

A vizsgálat adataiból megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozók gondolkodása meglehetősen egysíkú — ez alatt azt értem, hogy nincsenek benne ambivalenciák, amelyek normál esetben elő szoktak fordulni. A befogadás például minden többségi hatalmi indexszel pozitívan korrelál, azaz ha valaki úgy gondolja, hogy együtt dolgozna egy külföldivel, akkor minden más vonatkozásban is elfogadó lesz. Fordítva ugyanígy igaz, ha valaki veszélyesnek tartja a külföldieket, akkor minden egyéb véleménye is negatív. Ennek az a következménye, hogy a főkomponens analízis — a rendőrökkel és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottaival ellentétben — csupán egyetlen véleménycsoportot eredményezett, amelyből azt láthatjuk, hogy a külföldiek pozitívnak feltételezett tulajdonságai befogadó többségi attitűdöt eredményeznek, és fordítva. A büntetés-végrehajtásban dolgozók között tehát csak egyetlenegy többségi hatalmi kultúra létezik.

A rendőröknél és a bevándorlásiaknál azonban kettő, és ezek nem azonosak. Az első főkomponens mindkét csoportnál megfelel a büntetés-végrehajtásban dolgozóknak, és arról szól, hogy amennyiben nem tulajdonítanak negatív sajátosságokat a külföldieknek, akkor pozitívak a többségi hatalom indexei. A második azonban nagyon érdekes, ugyanis a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál kétféle befogadói többségi hatalmi kultúra van, a rendőröknél azonban egy befogadói és egy elutasító. A kétféle befogadói többségi kultúra közötti különbség a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársai esetében az, hogy a második ellentmondásos. Elutasítja az azonos minőségű oktatást, a gyerekek egy osztályba járását és az azonos egészségügyi intézményben kezelést, vagyis a személyes kapcsolatokat a közjavakhoz való hozzáférésben, elfogadja az integrálódást és befogadja a külföldieket, csak ne kelljen velük találkozni. A rendőröknél ezzel szemben a második főkomponens alapvetően elutasító, ugyanakkor nem személyes jellegű, hiszen mindhárom előbb említett index értéke pozitív,

és a tulajdonságok is közömbösek. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy az elutasítás eleve, mindentől függetlenül létezik a rendőröknél.

A nemek szerinti differencia hasonlatos a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal dolgozóinál megfigyeltekhez: nincsen jelentős különbség, ám a nők valamivel toleránsabbak és kevésbé hívei a kényszernek, mint a férfiak. Hasonló eredményt kapunk, ha a képzettség szerinti eltéréseket nézzük: a gimnáziumi és a szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők között alig van eltérés, a főiskolai képzés már valamivel nagyobb hozzáférést engedne a közjavakhoz, az egyetem pedig még a főiskolainál is nyitottabb gondolkodást eredményez.

Ahogy azt már a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai körében lefolytatott vizsgálat adatainak elemzésekor említettem, a szolidaritás a társadalmi elfogadás speciális faktora, arról szól, hogy egy társadalmi csoport tagjainak szokásostól eltérő, katasztrófális helyzetére miként reagálnak a többiek.¹⁹ A szolidaritásnak két oldala van, az aktív (adok a rászorulóknak) és passzív (elfogadok, ha rászorulok). A kérdőívben ennek csupán egyik mutatója szerepelt, az, hogy a válaszadók elfogadják-e támogatást a felsorolt csoportoktól, ha szorult helyzetbe kerülnek.

Az eddigiek alapján már egyáltalán nem meglepő, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozók passzív szolidaritása igen alacsony szintű (mintegy 10 százalékponttal a bevándorlásiaké alatt van az egyértelmű elfogadás szintje). Ugyanakkor az egyértelmű elutasítás nem magasabb szintű, mint ott. A regresszió analízis ugyanazt az eredményt adja, mint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai esetében: a befogadási hajlandóság és a személyes kapcsolatok, illetve az, ha nem tartják veszélyesnek az adott csoportot, határozza meg a szolidaritást. A rendőröknél is ugyanez a helyzet, sőt náluk még a veszélyesség sem játszik szerepet. A szolidaritás tehát leginkább attól függ, hogy hozzáférhetővé tennék-e a külföldiek számára azokat a közjavakat (oktatás, egészségügy, munka), ahol személyes kapcsolatba is kerülhetnek velük, vagy sem.

A személyes viszonyok közül a legérzékenyebb a rokoni kapcsolat. Míg a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottai körében lefolytatott vizsgálat adatai azt igazolták, hogy a magánszférájuk zárt, az adatok elemzése értelmében a büntetés-végrehajtásban dolgozóké még náluk is zártabb. A kettő közötti különbség hasonló, mint a szolidaritásnál: az egyértelmű elutasítás szintje (5–20 százalékponttal) magasabb, az egyértelmű elfogadásé pedig (5–10 százalékponttal) alacsonyabb. A magánszféra interperszonális indexei közötti korreláció ugyanazt a képet adja, mint a bevándorlásiak esetében: a házasság-közös munka-gyerek közös osztályban indexek szorosan kapcsolódnak, és ezekhez illeszkedik a szolidaritás.

A külföldiekről kialakuló képet illetően a büntetés-végrehajtásban dolgozók véleménye, akárcsak a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársaié — az idegenellenesség eredete kivételével —, a negatív pólus felé hajlik. Ez azt jelenti, hogy amikor a közvéleményről és a sajtóról nyilatkoznak, a saját negatív véleményüket, azaz önma-

19 Ennek részletes kifejtését lásd: FLECK Zoltán – KRÉMER Ferenc – NAVRATIL Szonja – USZKIEWICZ Erik: *Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és a rendőrtisztek képzettségében*. L. Harmattan, 2012. 46. és 79-83. o.

gukat látják igazolva. Az egyetlen kivétel az idegenellenesség, ahol a válaszok eloszlása a bizonytalanságukat mutatja.

A jelenlegi szankciórendszert a büntetés-végrehajtásban dolgozók sem igen tartják alkalmasnak a külföldiekkel kapcsolatos problémák kezelésére. Meg kell azonban jegyezni, hogy a legelégedetlenebbek a rendőrök, mert míg a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainak 52,8 százaléka, a büntetés-végrehajtásban dolgozók 44,4 százaléka, addig a rendőrök 63,6 százaléka nem ért egyet a szankciórendszer alkalmazásával. Mind a három mintában nagyon alacsony magyarázó ereje van a regressziós modellbe bevont indexeknek, viszont három különböző eredményt kapunk. A rendőrök és a büntetés-végrehajtásban dolgozók közelebb állnak egymáshoz, mert a valós vagy elképzelt személyes élményeknek mindkét csoportnál van meghatározó szerepe. A rendőröknél a konfliktus és a kényszer jelenti ezt (minél inkább elfogadják a kényszert és minél inkább számolnak be a konfliktusokról, annál inkább rossznak tartják a szankciórendszert). Ugyanakkor a büntetés-végrehajtásban dolgozóknál a rokoni kapcsolat elfogadása növeli a szankciórendszer eredményességébe vetett hitet. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal alkalmazottainál viszont az iskolai végzettség alacsony szintje növeli az elfogadást.

A büntetés-végrehajtásban és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalban dolgozók önképéhez tartozik, hogy egyik csoport sem tartja magát elfogultnak a külföldiekkel szemben. Az eddigi adatok alapján ezt azonban érdemes kételkedve fogadni, ha a regresszió analízis mindkét csoportnál nem azt az eredményt adná, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozók az elfogultságot a külföldiek javára tett kedvezményként értelmezik.

3. fejezet – Következtetések, összegzés

Az idegenellenességre vonatkozó kutatásokat elemezve összességében megállapítható, hogy az idegenek iránti nyitottság, illetve a merev elutasítás mértéke az egyes országokat összehasonlítva meglehetősen széles határok között szóródik. Ebben természetesen szerepet játszanak azok a szocializációs hatások is, amelyek a különböző társadalmak családi és intézményes nevelését jellemzik. A 20. század első felében még egész Európára döntően jellemző autoriter nevelési stílust egy demokratikus és toleráns nevelési stílus váltotta fel azokban az országokban, ahol a II. világháború traumáival, így a rasszizmussal való szembenézés is megtörtént. Azokban az országokban azonban, ahol fennmaradt a diktatúra, ahol a nemzeti sérelmek szorosán összefonódnak más hatalmaktól való fenyegetettség érzésével, nem alakult ki a világ sokféleségének elfogadására irányuló nevelés hagyománya. Ezzel magyarázható, hogy a posztoszocialista országok, és köztük éppen Magyarország válaszadói is a legmerevebb, leginkább intoleráns nézeteket fogalmazzák meg az idegenekkel kapcsolatban. A menekültstátuszért folyamodók és általában a bevándorlók megítélésében, ami az egyik legnyilvánvalóbb mutatója lehet egy társadalom demokratikus működésének, Magyarország — más posztoszocialista országokkal, illetve Görögországgal együtt — szintén rosszul szerepel.

Az idegeneket érintő tolerancia alakításában erőteljes befolyásoló szerepe van az intézményes nevelésnek. A magyar oktatási rendszer, amely mindmáig megőrizte autoriter jellegét és szelekciós erejét, ahelyett hogy csökkentené a meglévő társadalmi különbségeket, inkább fokozza azokat. Egy olyan struktúrában, amelyben etnikai alapon spontán és intézményes szegregáció valósul meg, amelyben az eltérő testi vagy szellemi képességűeket elkülönítik, nem lehet nem arra gondolni, hogy az ilyen iskolarendszer melegágya az előítéletességnek, az idegenellenességnek, az intoleranciának. Ha ezzel szembeállítjuk az észak- vagy nyugat-európai országok már több évtizedes gyökerekkel jellemezhető, multikulturális alapokon álló, befogadó, integratív iskolarendszerét, érezhetővé válhat az országok közötti különbségek nagy része. Természetesen a családi, iskolai szocializációra vonatkozó megállapításokat nem lehet és nem szabad fátumként kezelni, hanem olyan tényként, amellyel szembeállítva törekedni kell a változtatásra.

A belügyi ágazatban végzett vizsgálatok eredményeiből következik: ahhoz, hogy a hivatásos állomány idegenellenessége érzékelhető módon csökkenjen, és pozitív beállítódásukkal esetleg befolyásolják a civil társadalom véleményét, további lépésekre, intézkedésekre van szükség. Fel kell tárni, mi az oka az idegenellenességnek, és ezeket kell kezelni: megismertetni, megértetni az állománnyal és a civil alkalmazottakkal a migránsok valós motivációit, hatásukat az országra, az egyes társadalmi csoportokra.

Az idegenek származási, vallási, etnikai, kulturális hovatartozásából adódó szokásainak ismerete és figyelembevétele elősegítheti a hatékonyabb és humánusabb intézkedéseket. Mivel a dolgozók többsége nem részesült olyan képzésben, amely a külföldiekkel való találkozáskor keletkező konfliktusok megelőzésére vonatkozó ismereteket

tananyagként tartalmazná, ezért szükség van arra, hogy a képzési tananyagba építetten, rendszerezett formában sajátítsák el a konfliktuskezelési technikákat. A jelenlegi képzések mellett — szükség szerint — új képzési, oktatási formák, új típusú tanfolyamok, speciális továbbképzések indításával lehetőséget kell teremteni, hogy a külföldieket érintő intézkedések specifikumai, a nyelvi képzés, a kommunikáció fejlesztése a belügyi ágazat érintett szervezeteinél dolgozók felkészítésében hangsúlyos szerepet kapjon. Törekedni kell rá, hogy az érintettek tisztában legyenek a multikulturalizmusból adódó sajátos feladataikkal, munkájuk elismerésekor pedig legyen szempont az idegenekkel kapcsolatban tanúsított magatartás.

Természetesen a felsoroltak tematikájának, esetleges tankönyvi szükségletének kidolgozása hozzáértő szakemberek bevonásával lehetséges. Egyidejűleg meg kell találni a nyelvi képzés színvonalának növelésének lehetőségét. Az állományt fel kell készíteni, hogy a külföldiekkel szembeni fellépések alkalmával — a vonatkozó jogi és egyéb normák betartása mellett — nagyobb körültekintéssel járjanak el, mivel az idegenek származási, vallási, etnikai, kulturális hovatartozásából adódó szokások ismerete és figyelembe vétele elősegítheti az idegenellenességtől mentes, humánusabb intézkedést.

A rendőrségi fogdáknak és őrzött szállásokon fogva tartottak esetében a krízishelyzetek kialakulásának kockázata lényegesen magasabb, mint a járőrszolgálat esetében. A fogdaőri szolgálatot teljesítő állomány tevékenysége fokozott pszichés megterheléssel és igénybevétellel jár. Számukra még fontosabb a nemzeti, etnikai és kulturális különbségek alapvető ismerete, messzemenő tiszteletben tartása. Esetükben fokozottabban szükség van az általános és rendkívüli helyzetek kezelésére való felkészítésre: tréningek, előadások, esettanulmányok feldolgozása keretében.

Speciális követelmény a légi toloncolásban részt vevők pszichológiai módszerekkel történő kiválasztása, felkészítésük a kísérés humánus végrehajtására, a külföldiekkel történő kommunikációra, az intézkedési helyzetek kezelésére, intézkedő képességük fejlesztésére, valamint különösen fontos az efféle helyzetek utáni stresszmentesítésük.

Elsősorban a rendőri és a büntetés-végrehajtási állományra vonatkozó, fentiekben vázolt problémák kezelésében mindenekelőtt a pszichológiai szakszolgálat képes segítséget nyújtani egyrészt a személyi állomány védelmében, pszichés stabilitásának támogatásában, másrészt a rendkívüli események megelőzésében és a kialakult válsághelyzetek, rendkívüli helyzetek kezelésében.

A rendőrök és a bv-sek esetében fontos szerepük lehet az állomány körében kialakult előítéletesség féken tartásában az úgynevezett csillapító technikák elsajátításának. A pszichológusok részt vehetnek a krízishelyzetek kialakulásának lehetőség szerinti megelőzésében, a megszokottól eltérő viselkedésmódok észlelésében, a válságok (pl. éhség-

sztrájk, szökés, túszejtés) kezelésében. Segítséget nyújthatnak a külföldieknek a multikulturális tanácsadás²⁰ keretében történő tájékoztatásban, információnyújtásban.²¹

Szükség van a többségi társadalom folyamatos, a realitásra épülő tájékoztatására a nemzetközi védelemben részesülők és a gazdasági migránsok jogállásának alapelveiről, beilleszkedésük segítésének módjairól, kultúrájuk megismertetéséről. A közvélemény tájékoztatása elsősorban a médián, illetve az oktatási rendszeren keresztül lehetséges. A médiában pozitív példák bemutatásával csökkenthető a külföldiekkel szembeni bizalmatlanság, az oktatásban pedig az interkulturális nevelés előtérbe állításával, a pedagógusok multikulturális ismeretei megalapozásával és bővítésével lehet csökkenteni az elutasítást vagy mérsékelni az idegengyűlöletet.

20 A multikulturális tanácsadás során a kliens és a tanácsadó eltérő kultúrához tartozik. A tanácsadás rendszerint tolmácon keresztül vagy egy harmadik közös nyelven történik, ez különleges felkészültséget, odafigyelést követel a tanácsadó részéről. Ehhez társul még sajátos körülményként a kultúránként eltérő nonverbális kommunikáció jellegzetessége. Az eltérő feltételek ellenére a multikulturális tanácsadás általános céljai megegyeznek az egyéni és csoportos tanácsadás céljaival: rendvédelmi szervek őrzött szállásain elhelyezettek mentális gondozása, kezelése, ellátása.

21 VIRÁG László – VAJGER Éva – RIGÓ Éva — SALLAI Dóra – VÍZINGER Erzsébet – MARI Gabriella – CSOMÓS István – SZABÓ Beatrix – ZSOLNAI Ágnes – GÁTI Szilvia – SOMORJAI Dezső – NAGY József: *A rendvédelmi speciális pszichológiai tevékenység szakmai protokollja*. In.: Virág László (szerk.): *A rendvédelmi pszichológiai tevékenység protokollja*. Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanács, Budapest, 2009. 354-357.

Befejezés

Összegezve a belügyi ágazatban elvégzett kutatások eredményeit, azok tükrében rövid távon megvalósítandó feladatok és távlati célok fogalmazódtak meg.

Távlati célom elsődlegesen egy, a külföldiekkel kapcsolatos idegenellenesség mérésére vonatkozó *monitoring rendszer kidolgozása és működtetése*.

A kutatási eredmények alapján megfogalmazható *rövid- és hosszabb távú célok és feladatok* a következőkben összegezhetők: ahogy azt már korábbi publikációimban említettem, itt is hangsúlyozottan szeretném kiemelni — az idegenellenesség mértékének függvényében ágazati szinten szükséges beavatkozni a képzési tananyagba épített, rendszerezett, módszertanilag is kidolgozott konfliktuskezelési technikák, előítélet-mentes magatartási formák és viselkedésmódok elsajátíttatásával. A meglévő képzések mellett új képzési, oktatási formák, új típusú tanfolyamok, speciális továbbképzések indításával lehetőséget kell teremteni, hogy a külföldiekkel szembeni intézkedések specifikumai, a nyelvi képzés, a kommunikáció a rendvédelem teljes állománya felkészítésében hangsúlyos szerepet kapjon.

Fenti célok és feladatok szervesen illeszthetők a Nemzeti Közsolgálati Egyetem stratégiai fejlesztési elképzeléseibe, közvetve vagy közvetlenül megjelennek azokban, részét képezhetik az alábbi, általam kiemelt stratégiai célkitűzések megvalósításának:

- * biztosítsa a közigazgatási, rendészeti, a honvédelmi és nemzetbiztonsági személyi állomány ideális kompetenciáinak és személyiségjegyeinek kialakítását, ahol a végzett hallgató: feladatmegoldó, kreatív, innovatív gondolkodású, nyelveket beszélő, széles szakmai alpműveltséggel és együttműködési készséggel rendelkezik;
- * gyakorlatorientált képzés súlyának növelése valamennyi képzési területen, szinten és formában;
- * a hallgatók közigazgatási attitűdjének kialakítása érdekében a képzések során a tudásközvetítés mellett nagy hangsúlyt kívánatos fordítani — többek között — a képességfejlesztésre, szemléletformálásra és személyiségfejlesztésre;²²
- * a tartalomfejlesztés keretében a létező szakok és szakirányok tanterveinek folyamatos pontosítása, korrekciója kell, hogy szerepeljen: itt a migráció kérdésköre beilleszthető és beillesztendő a megfelelő tantárgyakhoz, ahogy az a szociológia és a politológia tantárgy tematikájában már megjelenik.

A biztonság komplex fogalmából kiindulva, illetve a korábban felvázolt nemzetközi és hazai helyzetet figyelembe véve meggyőződésem, hogy nem csak a szociológiának és a politológiának, de a had- és rendészettudománynak is felelőssége van abban, hogy hogyan alakul a jövő nemzedékeinek viszonya a kisebbségekhez, az etnikumokhoz,

22 Nemzeti Közsolgálati Egyetem Intézményfejlesztési Terv

általában az idegenekhez. Vagyis milyen irányban fejlődik a magyarok multikulturalizmusa.

Az Európai Unió polgárai példátlan szabadságot élveznek az Unió területén belüli utazás, letelepedés és munkavállalás vonatkozásában. Magyarországnak mint uniós országnak is biztosítania kell ezen jogok érvényesíthetőségét, illetve tisztességes és fenntartható módon kell kezelnie a harmadik országból induló — és egyre nagyobb mértékű — bevándorlási hullámokat. Természetesen ennek megvalósításához nyitott, befogadó társadalomra, szakmailag felkészült és elkötelezett közigazgatási szakemberekre és a rendvédelmi állomány ezen kritériumoknak megfelelő munkájára van szükség.

Felhasznált irodalom

- CSEPELI György: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Bp. 1997.
- FLECK Zoltán – KRÉMER Ferenc – NAVRATIL Szonja – USZKIEWICZ Erik: Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és a rendőrtisztek képzésében. L Harmattan, 2012.
- HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizáció összecsapása és a világtrend alakulása*. Európa Kiadó, Bp. 2006.
- PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter: *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp. 2008.
- Látletet 2008. Kutatási összefoglaló az előítéletesség és intolerancia hazai helyzetéről. Magyar Antirasszista Alapítvány
- MELEGH Attila: *Globalizáció és migráció*. Korfa, 2002/1.
- Silke DELFS: *Ursachen und Formen menschlicher Wanderungsbewegungen in historischer Perspektive*. 1993.
- TÁJOK Péter: *A rendőri intézkedésekkel szemben támasztott speciális igények egy más aspektusból*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények Pécs, 2009. X.
- VIRÁG László – VAJGER Éva – RIGÓ Éva – SALLAI Dóra – VIZINGER Erzsébet – MARI Gabriella – CSOMÓS István – SZABÓ Beatrix – ZSOLNAI Ágnes – GÁTI Szilvia – SOMORJAI Dezső – NAGY József: *A rendvédelmi speciális pszichológiai tevékenység szakmai protokollja*. In.: Virág László (szerk.): *A rendvédelmi pszichológiai tevékenység protokollja*. Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanács, Budapest, 2009.

Internetes források

- SIMON Géza: *Az integráció kudarca*. www.nol.hu, 2013. nov. 6.
- www.nol.hu/velemeny/20120331-szeret-nem-szeret, 2012. április 24.
- www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516-idegenellenesseg.html, 2012. május 23.
- www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/idegenellenesseg-a-magyarok-kozt-az-oktatasi-bizonyitottan-segit-363863, 2012. április 24.
- www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/16-eve-nem-latott-magas-szinten-az-idegenellenesseg-magyarorszagon-375337, 2012. május 23.